

YENİ MEDYADA HOMO RIDENSİN SALDIRGAN YÜKSELİŞİ: OFANSİF MİZAH VE ÖTEKİLEŞTİRİCİ TEMSİLLER

The Offensive Rise Of Homo Ridens In The New Media: Offensive Humor And Otherizing Representations

Prof. Dr. Burcu KAYA ERDEM

İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5356-0720>

ÖZET

Akademik dünya, iki bin yıldan fazla bir süredir mizah ve gülmenin doğası ve önemine dair düşünmekte ve konuyla ilgili çok sayıda görüşün oluşmasına neden olmaktadır. Bu konuda birbirinden farklı yaklaşımlar, mizah olgusunu açıklamaya yönelik tamamlayıcı nitelikte açıklamalardır. Ofansif yani saldırgan mizah ise ortak toplumsal kabullerin, toplumda tabu olarak değerlendirilebilecek her türlü anlayışın karşısında yer alan ve mizahi ifade açısından sınırları olmayan bir mizah türüdür. Bu sebeple, ofansif mizah içeren medya ürünleri de toplumda her türlü ayrımcılığın, önyargının ve kalıpyargının yeniden üretimini ve tüketimini sağlayan içerikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni medyanın, içerik üretimini ve dolaşımını hızlandırdığı günümüzde, ofansif içerikli medya ürünleri de kullanıcıların karşısına her an çıkabilme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, yeni medyadaki ofansif mizah paylaşımlarının medya ve ötekileştirme pratikleri ekseninde tartışılmasının yani ofansif ifadeler taşıyan medya içeriklerinin hangi ötekileştirme tür ve temsillerini içerdiğinin ele alınmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada, yeni medyadaki ofansif içeriklerin, ötekileştirme pratikleri bağlamında tartışılması amacıyla, Twitter'da sadece ofansif mizah içerikli Türkçe paylaşımlar yapan bir hesabın paylaşımları betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonunda ofansif mizah içerikli medya ürünlerinin içerdiği ötekileştirici temsil türleri kategorize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ofansif mizah, Ötekileştirme, Yeni medya

ABSTRACT

The academic world has been thinking about the nature and importance of humor and laughter for more than two thousand years, and has led to numerous views on the subject. Different approaches on this issue are complementary views to explain the phenomenon of humor. Offensive humor, on the other hand, is a type of humor that opposes common social acceptances and any understanding that can be considered as taboo in the society and has no limits in terms of humorous expression. For this reason, media contents containing offensive humor also appear as contents that enable the reproduction and consumption of all kinds of discrimination, prejudice and stereotype in the society. Media products with offensive content have the potential to appear before users at any time, as new media accelerate content production and circulation. In this context, it is important to discuss the offensive humor sharing in the new media on the axis of media and othering practices, that is, to discuss which types of marginalization and representations of media content bearing offensive expressions contain. For this reason, in the study, in order to discuss offensive content in new media in the context of marginalization practices, the shares of an account that only shares offensive humor content in Turkish on Twitter were analyzed by descriptive analysis method. At the end of the study, the types of marginalizing representation contained in media products with offensive humor were categorized.

Keywords: Offensive humor, Othering, New Media

1. GİRİŞ

"Mizah, neredeyse her zaman makyaj yapmış öfkedir."

Stephen King

Koestler, homo ridens (gülün insan)'in ortaya çıkışını iki koşulun gerçekleşmiş olmasına bağlamaktadır. Buna göre ilk olarak, fazla enerjilerin aktılabileceği yeni kanalları gereksinen, görece bir varoluş güvencesine ulaşmış olmak; ikinci ve daha önemli olarak, akıl yürütmenin, duygunun 'kör' isteklerinden belli bir ölçüde kurtulabildiği ve duygularından mizah yoluyla kopabilecek evrim düzeyine erişmiş olmak gerekmektedir (Koestler, 1997, s. 55). Peki Koestler'den yıllar sonra dijital dünyadaki homo ridensler için saldırgan bir yükselişi nasıl anlamlandırabiliriz?

Bu soru, elbette bu çalışma bağlamında, ofansif mizahın yeni medyadaki işleyiş biçimine odaklanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Zira yeni medya, geleneksel medya pratiklerine kıyasla daha etkileşimli ve daha

aktif bir içeriğe sahiptir. Sahip olduğu bu içerik, içerisinde barınan her türlü sözün, davranışın ve temasın toplum düzeyinde çok daha büyük boyutlu bir etkiye ulaşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple yeni medyanın olanakları, medya ve ötekileştirme pratikleri merkezinde yer alarak homo ridensleri, ofansif mizah ve ötekileştirme bağlamında tartışmamıza imkan tanımaktadır. Esasen “gülen insan” olarak genelleştirdiğimiz ve varlığını gülmekle önceleyen homo ridens, çalışmada aktarıldığı üzere mizah yaratımı nedenleri ile birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanacaktır. İlâveten homo ridens, bu nedenlerden hepsi ile var olabilir ya da hiçbiri ile var olmayabilir. Çünkü mizah üretimi ve beraberinde deneyimi, yaşanan toplumun değerlerinden beslenen, ilgili kültürel kodlara karşı durarak ifadeler ortaya koyan, çeşitli biçimlerde gülmeyle ya da eleştiriyi karşılanan yaşamsal bir dışa vurum ve kendiliktir.

Homo ridensi ofansif mizah açısından değerlendirilmeye değer hale getiren ise, yukarıda bahsedildiği üzere varlığını gülme ile önceliyor oluşudur. Zira, yeni medyada mevcut ayrımcı kodları ve eşitsizlikleri pekiştiren ofansif mizah türü için öncelikli amaç da sadece gülmektir. Elbette mizahın gülerken eleştiren özelliğini yadsımak mümkün değilken, ilgili konularda farkındalığa ilişkin medya okuryazarlığı yetersizliği söz konusu olduğunda ofansif mizahın toplumdaki ötekileştirme ateşini harladığını söylemek yerinde olacaktır.

Stuart Hall’a (2017) göre temsil, anlam ve dilin kültürle ilişki kurmasını sağlamaktadır. Temsil, anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiş tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır. Aynı zamanda bir şeyi temsil etmek, onu tanımlamak ya da tarif etmek, betimlemek, resmetmek ya da hayal gücü yoluyla onu zihinde canlandırmaktır; zihnimize ya da duyulara onun bir suretini yerleştirmektir (Hall, 2017: 23-24). Bir temsil biçimi olarak mizah, çeşitli kimliklerin, “temsil edildikleri” yollarla bireylerin zihinlerinde yer bulmalarını sağlamaktadır. Bu sebeple ofansif mizah içeren medya ürünleri de, temsil yoluyla anlamların ve/ veya yargıların üretildiği ya da mevcut anlamların ve/ veya yargıların pekiştirildiği ötekileştirici pratiklere kaynaklık eden içeriklere dönüşmektedir.

Tüm bunlardan hareketle, temel olarak yeni medyada ofansif mizah türünün ötekileştirici temsillerini tartışmaya açmaya çalışan bu çalışmada, Twitter’da yalnızca ofansif mizah içerikli paylaşımlar yapan ve kendini de bu yolla ifade eden bir hesap olması sebebiyle @ofansifmizah_ adlı hesabın tweetlerine betimsel analiz uygulanmıştır. Bu yolla, ilgili paylaşımlardaki ötekileştirilen mizah konuları yani temsil edilenler ve ötekileştirici temsil biçimleri ortaya konmuştur.

2. FARKLI PERSPEKTİFLERLE MİZAH YARATIMI

Mizah, nükte, espri, şaka, ironi, hiciv gibi güldürücü pratikleri barındıran şemsiye bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette mizahı, sıradan bir gülme refleksinden ayıran noktalar bulunmaktadır. Durumlar arasındaki uyumsuzluk ya da şaşırtıcı benzerlik, çatışma, üstünlük hazzı ve rahatlama gibi nedenler farklı teorilerde mizahın oluşmasına sebep olarak gösterilmiştir.

Morreall (1998), refleks sonucu olan gülme ve mizahi yolla gülme arasındaki farka dikkat çekerek; uyumsuzluk, üstünlük ve rahatlama başlıklarındaki üç temel mizah kavramsallaştırmasından söz ettikten sonra, refleks sonucu oluşan gülmenin memnuniyet verici bir psikolojik değişiklikten doğduğunu, mizahi gülmenin olması için durumun uyumsuzluk gerektirdiğini öne sürmüştür (s. 89).

Mizahın tanımı konusunda genel kanı mizahın “aykırılık” ile ilişkili olduğu biçimindedir. Aykırılık, normal olarak birbirine zıt ya da birbiri ile uyuşmayan durumların ya da elementlerin aynı zamanda oluşması halidir diyebiliriz. Mizah, insanların bilişsel şemalarının organizasyonunda oluşturulan anlık dengesizlik durumudur (Alpay, 2009, s. 40). Elbette bu noktada sözü edilen ayrılığın, mizahın gerektirdiği yaratıcı – farklı, şaşırtıcı ya da daha üst mir ifadeyle mizahi unsurları taşıyan- üslup aracılığıyla ve sosyal etkileşimle birlikte mikro düzeyden makro düzeye yankı uyandırması gerekmektedir.

Mizah, kültürel ve toplumsal kodlardan beslenen anlatıları da barındırmaktadır. Dolayısıyla toplumsal bir olgu olarak değerlendirebileceğimiz mizah, her toplumun kendine özgü bir mizah anlayışı oluşturmasını da beraberinde getirmektedir. Farklı kültürel kodlara sahip toplumlar, kendi mizah anlayışlarının dışında yer alan mizahi ifade veya söylemlere tepki bile vermeyebilirler.

Raskin (1985) birbirinden farklı yaklaşımlarca farklı çalışmalarda ortaya konan mizah teorilerini çerçeveyerek; uyumsuzluk, üstünlük ve rahatlama başlıklarını içeren üçlü bir kavramsallaştırma sunmuştur.

Morreall'e göre (1997), en eski ve hala en yaygın gülme kuramı, "gülme"nin bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının ifadesi" olduğudur. Nitekim, mizahtaki üstünlük kuramı, bizi Antikite'ye, Platon'a kadar götürecektir. Platon'un Philebus'unda (2008) Sokrates'in "Gnothi seauton" (know thyself: kendini tanı) ifadesi dikkat çekmektedir. Yani, bir kişiyi gülünç kılan şey, onun kendisini bilmemesidir. Gülünç kişi kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir (Morreall, 1997, s. 8).

"İnsan, rencide olunan, küçük düşürülen herhangi bir olay ya da davranış karşısında, kendisi aynı gülünç duruma düşmediği için üstünlük ve zafer hissine kapılır. Düşünme yeteneğiyle donatılmış üstün varlık olan insanın, sahip olduğu nitelikleri kullanamamasından ötürü düşülen olumsuz/gülünç durum veya harekete, olayı dinleyen/seyreden kişinin dışında bir başkasının sebebiyet vermesi, pasif olarak olaydan/hareketten etkilenen kişide, âni üstünlük duygusunun ortaya çıkmasına sebep olur. Gülünç davranış/olayı dinleyen/seyreden kişide aynı hataya düşmemenin, aynı yanlış yapmamanın verdiği gururla oluşan üstünlük duygusu, gülme eylemiyle dışa vurulur." (Eker, 2003, s. 74).

Kişinin kendini üstün görme güdüsü, en anlamsız durumlarda dahi öz değerlendirmeden uzak istemsiz bir gülme eylemi ile sonuçlanabilmektedir. Kişi kendisini sanki bir başkasıymış gibi görür ve başkasına gülerken kendisi gülünç duruma düşmediği için memnuniyet duyar. Tıpkı, Hobbes'un Leviathan'da gülmeyi, kişinin kendi performansından veya başkalarına karşı kendini üstün görmesinden aldığı zevkten kaynaklanan "ani bir zafer" olarak tanımlaması gibi (Milner, 1972, s. 49) kişi, gülünç durumda olmamasının kendisine kazandırdığı zaferi gülerken kutlar.

Baudelaire (1997) de *Gülmenin Özü*'nde gülmenin, insandaki kendini yüksek görme düşüncesinin bir sonucu olarak var olduğunu söylemektedir. Gülme, sonsuz bir yüceliğin ve aynı zamanda sonsuz bir düşkünlüğün imidir. Gülmeyi sağlayan güç, asla gülmenin nesnesinde değil, gülen kişidedir (s. 10).

"Kaldırımda yürürken düşen birini getirelim gözümüzün önüne. Hemen yüzümüzün biçimi bozulur, yüz kaslarımız yaylı bir oyuncak gibi oynamaya başlar. (...) Gülme dediğimiz şey, önüne geçilemez bir biçimde ve birden başlamıştır artık. Kuşkusuz bu durumu iyice eşeleyip irdelersek gülen kişinin düşüncesinin dibinde yatan bilinçsiz bir gururla karşılaşırız. İşte gülmenin çıkış noktası buradadır; 'Ben düşmüyorum, ben dimdik yürüyorum; benim ayağım sağlam basmaktadır yere. Kaldırım taşını görmeyecek kadar salak biri değilim ben'" (Baudelaire, 1997, s. 10).

Baudelaire, *Gülmenin Özü* kitabında, gülme genelliklere delilere özgü bir şeydir ve sürekli olarak az ya da çok bilgisizlik ve güçsüzlük içerdiği düşüncesini dile getirmektedir (Baudelaire, 1997, s. 4). Bu noktada Baudelaire, gülmenin üstünlük duygusundan kaynaklandığına yönelik teorileri, sözünü ettiği bilgisizlik konusuyla ilişkilendirmektedir. Baudelaire'e göre gülme, kişinin kendini üstün bulma düşüncesinden doğar ancak bu düşünce mantık dışıdır. Zira delilerin tümü gelişmiş üstünlük duygusuna sahip kişilerdir (1997, s. 9).

Mizah kuramlarında üstünlük kuramından sonra ortaya konan bir diğer kuram ise uyumsuzluk kuramıdır. Üstünlük kuramına göre gülme edimi, üstünlük duygusu sonrası kazanılan bir zaferden sonra gerçekleşirken; uyumsuzluk kuramında ise beklenmedik, şaşırtıcı, normal dışı ya da mantıksız bir duruma karşı ortaya çıkan bir tepkidir. Uyumsuzluk kuramı düşünürleri, gülmenin özünün birbiriyle uyumsuz ve tutarlılık içermeyen ifadelerin bir araya gelmesi şeklinde ifade etmişler ve gülmenin düşünsel yönüne odaklanmışlardır.

Uyumsuzluk kuramının kökenini de tıpkı üstünlük kuramında olduğu gibi Antikite'ye dayandırmak mümkündür. Zira Aristoteles Retorik'te şaşırma öğelerinin kullanımının söylemdeki canlılığa olan etkisinden bahsetmektedir; bilmecelelerin, benzetmelerin, abartmaların ve sözcük oyunlarının verdiği zevkin buradan geldiğine dikkat çekmektedir (Aristoteles, 2000, s. 28).

Aristoteles'ten sonra Kant ve Schopenhauer da gülme ve uyumsuzluk arasındaki ilişkiye dikkat çeken filozoflar olmuştur. Kant'a göre, gülme yıkılan bir umudun hiçliğe doğru ani değişiminden doğan bir duygudur (Kant'tan akt. Morreall, 1997, s. 26) yani beklentiler ile ortadaki durum arasındaki uyumsuzluk durumu gülme ile sonuçlanmaktadır. Schopenhauer'a göre, "Her durumda gülmenin nedeni, bir kavramla, o kavram ilişkisi içerisinde düşünülen gerçek nesnelere arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanmasıdır ve

gülme'nin kendisi bu uyumsuzluktan başka bir şey değildir." (Schopenhauer'dan akt. Morreall, 1997, s. 28).

Koestler de gülme ediminin ve mizah yaratımının uyumsuzluk etkisiyle gerçekleştiği kabulünden hareketle, bir fikrin ya da olayın, genelde bir arada düşünilemeyen iki kalıpla birden bire bağlanması, anlatı ya da anlam akışı gereken duygusal gerilimi taşıyorsa, gülünç bir etki yarattığını ifade etmiştir (Koestler, 1997, s. 37). Ayrıca mizahın yaratım sürecinde mizah yaratıcısının zihninde oluşan süreçlere de odaklanan Koestler, yaratıcının amacı ister toplumsal bir mesaj, ister yalnızca eğlendirmek olsun, uyumsuz kalıpların çarpışmasıyla oluşturulan zihinsel sarsıntılar sağlamak zorunda olduğunu belirtmiştir (1997, s. 99).

1800'lü yılların ikinci yarısında ortaya konan fizyolojist görüşler, gülme/ mizah kuramlarında yeni bir kavramsallaştırmanın da önünü açmıştır. Sözü edilen dönemde Herbert Spencer, gülmeyi, ağız kasları ve solunum yolu yoluyla fazla enerjinin dışarı atılması olarak tanımlamış; Darwin ise öfke, utanç veya utangaçlık gibi diğer duyguları gizlemek için zorunlu kahkaha fenomeni düşüncesini öne sürmüştür (Milner, 1972, s. 7). Benzer görüşler, üstünlük kuramındaki gibi gülmenin duygusal nedenlerine ya da uyumsuzluk kuramındaki gibi gülmenin düşünsel nedenlerine değil; gülme ediminin sinirsel enerjinin dışa vurması düşüncesine ve gülmenin fizyolojik etkisi üzerine odaklanmıştır. Bu görüşler, rahatlama kuramına önemli katkılar sunan ve psikik enerjinin dışa vurumu olarak gülme konusuna odaklanan Freud'un da düşüncelerini etkilemiştir.

Rahatlama kuramı, gülmeye ilişkin psikofizyolojik bir görüşü yani gülme ile birlikte duygusal bir boşalmanın, rahatlamanın söz konusu olduğunu ileri sürmektedir (Erkek, 2017, s. 5). Rahatlama kuramı yaklaşımı, mizahı, acı veya üzüntü gibi olumsuz duyguların yerini neşe duygusunun almasını sağlayan deneyimler olarak ifade etmektedir.

Söz konusu yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Freud'a göre, bastırılmış duygular ve/ veya düşünceler, espriyle –şakalarla- açığa çıkar. Başka bir deyişle Freud'un buz dağının görünmeyen kısmı olarak tanımladığı bilinçdışında bastırılmış halde bulunan duygular, düşünceler ya da arzular, şakalar ya da daha genel bir ifadeyle mizah yoluyla bilince yani buz dağının görünen kısmına, su yüzüne çıkarlar.

Freud'a göre şakalar, maksatlı ve zararsız olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer şakalar maksatlı türden ise iki amaçla gerçekleşmektedir. Maksatlı şakalar, ya düşmanca (saldırı, yergi, savunma amacına yönelik) bir eğilime sahiptir ya da açık saçık (teşhir amacına yönelik) bir hedef güder (1996, s. 76). Freud, bu noktada açık saçıklığı cinsel dürtülerle ilişkilendirir:

“Örneğin, erkekler arası bir toplulukta bir kişi açık saçık sözler söylemekten, açık saçık fıkralar anlatmaktan ya da açık saçık sözleri dinlemekten zevk alıyorsa bu, gerçekleşmesine sosyal durumunun izin vermediği cinsel bir konum içinde ancak böyle yerini almış oluyor demektir (1996, s. 77). Dolayısıyla Freud, açık saçık şakalara gülen kişilerin cinsel baskı altında olan kişiler olduğuna işaret etmiştir. Freud'a göre, toplumun ileri gelen, güçlü kişilerine kızar, ağız dolusu sövüp saymak isteriz, açıktan açığa bunu yapamayız. İşte o zaman maksatlı espri imdadımıza yetişir. Böylece espri (mizah), bir otoriteye saldırmamıza hizmet eder, saldırının ağırlığından, doğuracağı sonuçlardan kurtulmamıza yarar” (1996, s. 83).

Özetle Freud, bilinçdışında baskılanan psikik enerji ile mizah arasındaki ilişkiyi, mizahın gülme yoluyla rahatlatıcı etkisi üzerinden kurmuştur. Dolayısıyla Freud, mizahın, zihinsel sınırlamaları ortadan kaldırdığını ifade etmekte ve mizahi dışavurumun rahatlatıcı etkisinin altını çizmektedir.

Attardo (1994) da Raskin gibi mizah kuramlarına yönelik üçlü bir ayrım ortaya koyarken, bu ayrımı, bilişsel, toplumsal ve psikanalitik gerekçelere göre belirlemiştir.

Tablo 1: Attardo'nun (1994) mizah kuramlarına ilişkin sınıflaması (Akt. Şener, 2018, s. 129).

Bilişsel	Toplumsal	Psikanalitik
Uyuşmazlık	Düşmanlık	Rahatlama
Çatışma	Saldırganlık	Ulvileştirme
	Zafer	Özgürlük
	Alay	Ekonomi
	Aşağılamak	

Yukarıda aktarıldığı üzere, mizah yaratımının ve mizaha karşı tepkinin birçok farklı yansıması bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerle ortaya konan mizahi içerikler, toplumsal kodlarla iç içe olmakta ve dolayısıyla yaratımı kadar tüketimi de önem arz etmektedir. Tam da bu noktada ofansif mizah içeren medya ürünlerinin toplum nezdindeki ötekileştirici etkisini tartışmak yerinde olacaktır.

2.1 Ofansif Mizah ve Ötekileştirme İlişkiselliği

Ofansif kelimesinin etimolojik açılımına baktığımızda, 16. yüzyılda Fransızca'da "saldırı ve saldırıyla ilgili" anlamlarında kullanılmaya başladığını ve yine saldırı ve suç anlamını içeren Latince "offens" köküne dayandığını görmekteyiz (Offensive-a, 2020). Cambridge Sözlüğünde ise "suça ya da saldırıya neden olan" (offensive- b) karşılığını içermektedir. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre de ofansif, atağa dayalı anlamına gelmektedir (Ofansif, 2020).

Ofansif mizah genellikle gülmek için etik ve ahlaki değerlerin (bireysel ve/ veya toplumsal) ihlal edildiği ciddi konularla ilişkilidir. Bu mizah türünü ofansif hale getiren, mizahtaki temsilin etik yönüyle ilgilidir. Bununla birlikte, ofansif materyaller, prensip olarak, yasadışı olandan (müstehcenlik, çocuk istismarı görüntüleri, ırkçı nefrete kışkırtma vb.) beslenmektedir. Ancak halen, sınırlarını net ve uzlaşmacı bir şekilde tanımlamak güçtür (Graefer, 2018; Bicknell, 2007). Ofansif medya içeriği, genellikle "zararlı" içerikle eşleştirilmektedir. Koestler'a göre (1997), gülmek, aklın bir yana ittiği saldırgan duyguları dışarı atmayı sağlayan bir mekanizmadır (s.55). Freud'a göre (1996) ise maksatlı şakalar saldırganlık içerir.

Medyada, stereotipleşmeye veya önyargıya katkıda bulunan ırkçı, cinsiyetçi, oryantalist, oksidental, ableist¹ vb. temsiller, izleyenleri rahatsız eden ve ofansif olarak nitelendirilecek içerikleri oluşturabilirler. Knegtmans vd. (2018)'nin çalışmasına göre, sosyal iktidar ile ofansif mizah arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yani toplumda sosyo kültürel açıdan baskın olan gruplar, bu baskınlığın verdiği güçle, ofansif mizah içeriklerinin konusunu karşıtlarından –"öteki"lerden- seçebilmektedir. Hassasiyet içeren toplumsal konuların, azınlık gruplarının, ırkların, cinsiyetlerin ya da toplumdaki dezavantajlı grupların hedef gösterilerek, küçük düşürücü/ aşağılayıcı (Ford vd., 2015; Ford ve Ferguson, 2004) ve zarar verici biçimde şaka konusu haline getirilerek temsil edilmesi, ofansif mizahın ötekileştirme ile ilişkisini anlamlandırmamızı sağlayacaktır.

Freudyan teoriye göre, ofansif şakalar, baskıcı sosyal normlardan ve geleneklerden geçici bir kurtuluş olarak teorize edilmiştir. Daha önce de değinildiği üzere, ofansif yani saldırgan mizah, ortak toplumsal kabullerin, toplumda tabu olarak değerlendirilebilecek her türlü anlayışın karşısında yer alan bir mizah türüdür. Freud'a (1980) göre tabu, temel olarak yazılı olmayan en eski kuraldır. Tabu, kuralların yasaklanması ile gün yüzüne çıkmıştır. Genel itibarıyla tabu için, yapılması, konuşulması, dokunulması yasak olan şeydir denilebilir (Baysal, 2015, s. 74). Yani tabu, ifade edilmekten ya da temas kurmaktan kaçınılan aksi halde korkulan bu sebeple de mümkün olduğunca gündemin dışında bırakılan her şeydir. Örneğin, toplumda ayıp olduğu düşünüldüğü için mevzu bahis yapılmasından kaçınılan cinsel içerikli konular, Türk toplumdaki tabuya genel bir örnek olarak verilebilir. Süper egonun kontrol edici doğasının yansıması olarak tabular (Demirci, 2008), yalnızca belli bir cisme ya da bedene dokunmak ile ilgili yasakları değil, kültürel bilinçdışında olumsuzlanan öğelerle ilişki kurmayı ve temas etmeyi de içermektedir. Bireylerin toplumda gelişim sürecinde bilinçdışlarında kayıtlı hale gelen, yukarıda ifade edildiği üzere kötü, olumsuz ve korkutucu çağrışımlara gönderme yapan tabular ya da tabusal ifadeler, tarafların üstünlük kurma çabalarında olumsuzlama ve kasıtlı olarak ya da olmayarak yanlışla ilişkilendirme eğilimlerinin argümanları haline gelebilirler (Erdem ve Karakoç, 2018, s. 227). Tam da bu noktada ofansif mizah, söz konusu olumsuzlama ve yanlışla ilişkilendirmenin bir tezahürü olarak karşımıza çıkabilir. Böylece toplumda konuşulması yasak olanın da ofansif mizahla dışavurumunun gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Günümüzde medyada yer alan ofansif mizah içerikleri, birçok sosyal ağda kullanıcılar tarafından etkileşim almaktadır. Örneğin sadece Instagram'da 55.3 milyon takipçisi olan 9Gang platformunun sitesinde "Dark Humor" adlı bir kategori bulunmaktadır. Bu kategoride sadece ofansif içerikli memeler (capsler) paylaşılmaktadır. Yeni medyanın sahip olduğu nitelikler sebebiyle ofansif içerikleri hızla yayıyor oluşu, yukarıdaki bahsettiğimiz ofansif mizah ve ötekileştirme ilişkisinin, toplumdaki ayrımcı kodları ve eşitsizliği pekiştirmesi ve yeniden üretmesi bağlamında okunmasının önem ettiğini vurgulamaktadır.

¹ Ableism; sağlam, tam, yetkin bedenli bireylerin lehine yapılan ayrımcılık ve bedensel, zihinsel ya da ruhsal açıdan herhangi bir farklılığa sahip olan bireylerin yalnızca bu farklılıkları sebebiyle "tam" olmamaları gerekçesiyle uğradıkları haksız muamelelerin adıdır (Erdem, 2019).

3. ÖTEKİLEŞTİRİCİ TEMSİL TÜRLERİ BAĞLAMINDA YENİ MEDYADA OFANSİF MİZAHIN BETİMSSEL ANALİZİ

Yukarıda aktarılan ofansif mizah ve ötekileştirme ilişkisini yeni medya bağlamında örneklendirmek ve gerçekleştirilen teorik tartışmayı ötekileştirme temsil ve pratikleri ekseninde somutlaştırmak amacıyla, Twitter’da yalnızca ofansif mizah içerikli paylaşımlar yapan ve kendini de bu yolla ifade eden @ofansifmizah_ adlı hesabın tweetlerine betimsel analiz uygulanmıştır. Bu hesabın seçimi, çalışmada homo ridens olarak aktarılan ve varlığı gülme ile önceleyen yapıya dikkat çekmek üzere gerçekleştirilmiştir. Özellikle yeni medyada var olmak için sadece ofansif mizah içerikleri paylaşan ve bu yolla etkileşim almayı amaçlayan bir hesabın paylaşımlarının incelenmesinin de yine ilgili konudaki tartışmayı somutlaştıracığından dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Hesapta 29 Temmuz 2019- 11 Kasım 2020 tarihleri arasında paylaşılan 169 tweetin beğenme sayıları incelenmiştir. Buna göre en çok beğeni alan ilk 10 paylaşım belirlenmiştir. Betimsel analizle, paylaşımlardaki görseller ve görsellerin açıklamalarına eklenen söylemler, analizin kodları olarak açılmış, ötekileştirici temsil türleri de kategorize edilmiştir.

Analizde ötekileştirmeye yönelik temsil türlerini belirlemek için aşağıda yer alan temsil türleri listesinden faydalanılacaktır (Erdem, 2019):

1. Görmezden gelerek kamusal gündemden dışlama
2. Baskın kültürü ve ideolojiyi üstün, öteki kültürü aşağı veya gelişmemiş olarak işaretlemek
3. Küçültmek aşağılamak (Nicel veya Nitel açıdan)
4. Normali onaylayarak ötekini marjinalleştirmek
5. İnsansızlaştırmak (Dehümanizasyon)
6. Dilde, disfemizm (Kötü adlandırma), kakofemizm (Çok kötü adlandırma) ve öfemizm (İyi adlandırma) gibi örtemeceler kullanmak
7. Korku ve nefret uyandıran fobik ve kriminalize temsil biçimleri
8. Acıma duygusu uyandıran patetik temsil
9. Nesnel iddiası taşıyan betimsel sözde nesnel temsil²

Görsel 1: En fazla beğeni alan ilk tweet. (Beğeni sayısı: 10.8 bin)

15 Temmuz Darbe Girişimi’ne atıfta bulunan, Recep Tayyip Erdoğan ile Fethullah Gülen’i yansıtan eski tarihli bu görsel, “Adamlar” isimli müzik grubunun şarkı ismi ile bütünleştirilmiştir. Burada dikkat çeken, Türkiye’nin yaşadığı darbe girişimi tecrübesinin de alay konusu olmasıdır. Darbe girişimi esnasında hayatını kaybedenler ve toplumun hassasiyet duyduğu bir konu göz ardı edilerek toplumun yaşadığı bu deneyim, insanın hayvanla özdeşleştirildiği ve şiddet yönünün ön plana çıkarıldığı şarkı sözlerinin de desteğiyle, mizah unsuru haline getirilmiştir.

² 7.8. ve 9. maddelerde yer verilen temsil türleri, Gökalp&Ergül&Cangöz(2010)’ün çalışmasından faydalanılarak belirlenmiştir.

Ötekileştirici Temsil Türü: Korku ve nefret uyandıran fobik ve kriminalize temsil**Görsel 2:** En fazla beğeni alan ikinci tweet.(Beğeni sayısı: 6.8 bin)

Yukarıdaki tweet, hem görsel hem de söylemsel bir mizah içeriğine sahiptir. Covid 19 gündemine atıfta bulunan bu tweette, Kemal Kılıçdaroğlu'nun "liderlik testinin negatif çıktığı" dile getirilmiştir. Bu noktada toplumsal değil direkt olarak bir kişiye karşı ofansif mizah yaklaşımın ifade edildiği görülmektedir. Öte yandan Tüm dünyada milyonlarca insanın ölümüne sebep olan pandemi, mizah konusu haline getirilmiş ve sağlık çalışanları da bu mizahın aktörleri olarak kullanılmıştır.

Ötekileştirici Temsil Türü: (Nitel) Küçülterek aşağılamak**Görsel 3:** En fazla beğeni alan üçüncü tweet. (Beğeni sayısı: 4.8 bin)

Tweette, Müslümanlığı yansıtan görsel kodlardan –çarşaf ve takke- anlaşıldığı üzere, bir Müslüman çiftin mesajlaştığı görülmektedir. Kadın, erkeğe "ya bişey sorcam biz neyiz şimdi" diyerek, erkekten "o nasıl soru ümmüğülsüm tabi ki Müslümanız" cevabını almaktadır. Bu temsil, Müslümanlıktaki evlilik dışı ilişkiye olan anlayışa gönderme yapmakta, hem dinsel hem de dilsel kalıpları kullanmakta ve örtük ifadelerle Müslümanlığı hedef alarak ilişkiyi alay konusu haline getirmektedir.

Ötekileştirici Temsil Türü: (Nitel) Küçülterek aşağılamak**Görsel 4:** En fazla beğeni alan dördüncü (Beğeni sayısı: tweet. 4.5 bin)

Yukarıda incelediğimiz görselin aynısının kullanıldığı bu tweette, bu kez diyaloglar değişmiştir. Kadını, “selamun aleyküm” diyerek “4. Eşim olur musun?” karşılığını almıştır. Burada Müslüman olan bireylerin kadın erkek ilişkileri ile alay edilmektedir. Yine dilsel ve dinsel kalıplar kullanılmakta ve örtük ifadelerle Müslümanlık hedef alınarak ilişki, alay konusu haline getirilmektedir.

Ötekileştirici Temsil Türü: (Nitel) Küçülterek aşağılamak**Görsel 5:** En fazla beğeni alan beşinci tweet. (Beğeni sayısı: 3.6 bin)

Görselde yer alan tweet, ilk koronavirüs salgınının Çin’den çıkmasıyla birlikte, Çin’e yönelik oluşan ötekileştirmelerin bir yansıması şeklinde görülebilir. “Fuck China” söyleminden sonra kullanıcı, adından Çinli olduğu anlaşılan bir hesaptan “You’re a dog (sen bir köpsin)” karşılığını almıştır. Bunun üzerine kullanıcıdan gelen “Pls don’t eat me (lütfen beni yeme)” cevabını görmekteyiz. Çinlilerin “her şeyi yediği” ve virüsün bu sebeple ortaya çıktığını dile getiren tartışmaları destekleyici nitelikte olan bu diyalog, ırkçı söylemler içermektedir.

Ötekileştirici Temsil Türü: İnsansızlaştırmak (Dehümanizasyon)**Görsel 6:** En fazla beğeni alan altıncı tweet. (Beğeni sayısı: 2.9 bin)

Tweette Kürtçe konuşan bir adamın “bari allahın huzurunda yapmayın ya” diye uyarıldığı aktarılmıştır. Açıkça Kürtlere yönelik ötekileştirici bir dilin görüldüğü bu söylemde, Kürtçe konuşmanın herhangi bir yerde zaten kabul görülemez olduğu ancak en çok da Allah karşısında kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir.

Ötekileştirici Temsil Türü: İnsansızlaştırmak (Dehümanizasyon) ve Görmezden gelerek kamusal gündemden dışlama

Görsel 7: En fazla beğeni alan yedinci tweet. (Beğeni sayısı: 2.6 bin)

Hem görsel hem de dilsel bir kalıpyargılaştırmanın hâkim olduğu tweette, bir Türk ve bir Kürt idam edilmek üzeredir. Kürt kişinin son isteği yaşlı annesini görmek, Türk’ün son isteği ise Kürt kişinin annesini görmemesidir. Bu noktada Türk temsili, son isteğini bile Kürt düşmanlığı içeren bir söylemde bulunacak kadar acımasız yansıtılmıştır.

Ötekileştirici Temsil Türü: Korku ve nefret uyandıran fobik ve kriminalize temsil biçimleri**Görsel 8:** En fazla beğeni alan sekizinci tweet. (Beğeni sayısı: 2.6 bin)

Tweette, bir Türk Bayrağı ile iki tane PKK terör örgütü bayrağı ile görselleştirilmiş simgelerin kurduğu diyalog yansıtılmaktadır. Türk simge, PKK'lıları önce "şu dağa çıkarsanız Türk olursunuz" şeklinde dağa çıkmaya teşvik etmekte sonra onlar çıkmaya çalışırken yardım isteklerini geri çevirmekte ve küfür ederek aşağıya göndermektedir. Bu tweette de daha önce karşılaştığımız üzere hem dilsel kodlarla hem de görsel kodlarla Kürlere yönelik bir ofansif mizah sergilendiğini söylemek mümkündür.

Ötekileştirici Temsil Türü: Küçülterek aşağılamak, Baskın kültürü ve ideolojiyi üstün, öteki kültürü aşağı veya gelişmemiş olarak işaretlemek, İnsansızlaştırma (Dehümanizasyon)

Görsel 9: En fazla beğeni alan dokuzuncu tweet. (Beğeni sayısı: 2.3 bin)

Bu tweetteki görsel, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Sema ve Ayşe Tanrıku kardeşlerle bir araya geldiği ziyareti içeren haberlere (AA, 2020) dayanmaktadır. Tweetteki görselde, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Emine Erdoğan'ın ikizler ile birlikte verdiği görüntü, İYİ Parti logosu ile yan yana verilmiştir. Ortaya çıkan fotoğrafın İYİ Parti logosuna benzetilerek mizah konusu haline getirilmesi, ikiz kardeşlere ya da ikiz kardeşlerle benzer durumda olan bireylere karşı ofansif bir içeriğe sahiptir.

Ötekileştirici Temsil Türü: İnsansızlaştırmak (Dehümanizasyon)

Görsel 10: En fazla beğeni alan onuncu tweet. (Beğeni sayısı: 2.2 bin)

Tweetteki görselde İngiltere Başbakanı Boris Johnson'ın koronavirüse yakalandığı haberlerine atıfta bulunulmuştur. Tweette, sosyal medyada bir akım haline gelen ve Gana'da bir gelenek olan cenaze dansını gerçekleştiren tabut taşıyıcılarının (Milliyet, 2020) görselleri bulunmaktadır. Bu görsellerin yanında ise sosyal platformların ara yüzlerinde arkadaş isteği söz konusu olduğunda karşılaşılan “confirm/ delete (kabul et/ sil)” ekranı yer almaktadır. Ayrıca söz konusu ekrandan sonra da Boris Johnson'ın yüzü, mutsuz bir ifadeye bürünmüştür. Ölüm tehlikesine sahip bir virüse yakalanan Johnson, cenaze dansçılarıyla karşı karşıya bırakılmış ve durumla alay edilmiştir. Bu noktada dikkat çeken bir durum da Cenaze Dansı'nın bir mizah unsuru haline getirilmesidir. Bir toplumun geleneği haline gelen bu ritüeli sosyal medyada eğlenceli paylaşımların malzemesi haline getirmek de bir ötekileştirme biçimini barındırmaktadır.

Ötekileştirici Temsil Türü: Nesnel iddiası taşıyan sözde betimsel temsil ve (Nitel) küçülterek aşağılamak

4. SONUÇ

Ofansif mizah ve ötekileştirme ilişkiselliğini tartışmaya açtığımız bu çalışma, mizah alanyazınında ötekileştirme, ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret suçları gibi bağlamlarda gerçekleştirilen çalışmalara ötekileştirme pratikleri ve temsil türleri bağlamında katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla ve homo ridensin anlam ve içeriğinden hareketle Twitter'da sadece ofansif mizah başlığı altında paylaşımlar yapan bir hesabın (@ofansifmizah_) en fazla beğeni alan 10 paylaşımı analiz edilmiştir. Betimsel olarak görsel ve dilsel kodların ötekileştirme ekseninde okunduğu analizde bu bağlamda ortaya çıkan ötekileştirici temsiller de yansıtılmaya çalışılmıştır.

Buna göre çoğunlukla, etnosentrik, dini ve ırkçı ötekileştirme türlerinin ve insansızlaştırma, küçülterek aşağılama, baskın kültürü ve ideolojiyi üstün, öteki kültürleri aşağı olarak işaretleme, korku ve nefret uyandırıcı fobik ve kriminalize etme temsil türlerinin kullanıldığı görülmüştür. Ek olarak, bu ötekileştirme tür ve temsillerinin de aynı zamanda en fazla etkileşim alan tür ve temsiller olduğu gözlemlenmiştir.

Buradan hareketle, gerçekleştirilen analizle, “biz/ ben” ve “öteki” olarak konumlandırılan kimliklerin özellikle inanış ve yaşam biçimleri açısından yeni medyada oluşturulan ofansif mizah içeriklerinde nasıl temsil edildiği sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Ötekileştirmenin bir sonuç olarak ortaya çıkması, toplumsal ve kişisel olarak birebir yaşanan deneyimlerden kaynaklanacağı gibi, toplumsal kabullerdeki normların ve stereotiplerin medya metinlerinde kullanılarak özellikle yeni medya gibi kitlesel ulaşımı daha etkili mecralarda paylaşılmasından da kaynaklanabilmektedir. Ofansif mizahın ayrıştırıcılığı pekiştirdiği ve yeniden ürettiği düşüncesi üzerine kurulu bu çalışma da ötekileştirmeye kaynaklık eden nedenlerin, ofansif mizah aracılığıyla sunumunun medya kullanıcılarına yönelik etkisine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Bu sebeple söz konusu alanlarda

gerçekleştirilecek çalışmaların, çok daha geniş bir kullanıcı ve izleyici/okuyucu/ dinleyici perspektifiyle gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Zira, ötekileştirici tür ve pratiklerin farklı parametreler bağlamında analiz edilmesi, toplumsal eşitsizliklerin ve ayrımcılıkların nedenlerinin ve etkilerinin ortaya konması ilgili konularda üretilecek farkındalık çalışmalarına ve çözüm önerilerine katkı sağlayacaktır. Ek olarak ofansif mizahın konusu olan bireylerin de bu mizah içeriklerinden ne ölçüde ve nasıl etkilendiğinin incelenmesi de yine ilgili alanlarda çalışılması önerilen araştırma konularıdır.

KAYNAKLAR

- AA (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan Siyam İkizleri İle Bir araya Geldi, Erişim adresi (1 Ekim 2020): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-siyam-ikizleri-ile-bir-araya-geldi/1562594>
- Alpay A. (2009). Çocuk ve Mizah, Eski Yeni, TC Eskişehir Valiliği, 1 (4), 40
- Aristoteles (2000), Retorik, M. H. Doğan (Çev.), Cogito, İstanbul
- Attardo, S. (1994). Linguistic Theories of Humour, Mouton de Gruyter, Berlin
- Baudelaire C. (1997). Gülmenin Özü, İ. Yalçın (Çev.), İris Yayıncılık, İstanbul
- Baysal N. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Dinsel Büyüsel Ve Tabusal Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme, Milli Folklor 27 (107). 72- 82.
- Bicknell J. (2007). What is Offensive About Offensive Jokes?, Philosophy Today, 51 (4), 458- 465.
- Demirci K. (2008). Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine, Milli Folklor, 20 (77), 20- 34.
- Eker Ö. G. vd. (2003). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor Yayınları, Ankara
- Erdem Kaya B. (2019). Batı Metafiziğinden Postmodernizme Ötekinin Kökleri, Eğitim Yayınları, Konya
- Erdem Kaya B., Karakoç E. (2018). Brake of Online Debates in Godwin Law: Cultural Unconscious and Taboos, Eurasian Conference on Language& Social Sciences Proceeding Book, June 27- 29, Antalya, Turkey.
- Erkek F. (2017). Kahkaha Toplumdan Yana: Henri Bergson'un Gülme Yorumu, Dört Öge, 5(11), 1- 16.
- Ford, T. E., Richardson, K., & Petit, W. E. (2015). Disparagement humor and prejudice: Contemporary theory and research. Humor, 28(2). doi:10.1515/humor-2015-0017
- Ford T. E., Ferguson A. M. (2004). Social Consequences of Disparagement Humor: A Prejudiced Norm Theory, Personality and Social Psychology Review, 8 (1), 79-94
- Freud S. (1980). Totem ve Tabu. N. Berkes (Çev.), Meb, Ankara.
- Freud S. (1996). Espri Sanatı, E. Alkan (Çev.), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul
- Gökalp E. & Ergül H. & Cangöz İ. (2010). Türkiye'de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 13(1). 145-182
- Graeber, A., Kilby, A., & Kalviknes Bore, I.-L. (2018). Unruly Women and Carnavalesque Countercontrol: Offensive Humor in Mediated Social Protest. Journal of Communication Inquiry, 1-23.
- Hall S. (2017). Temsil. İ. Dünder (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Knegtman, H., van Dijk, W. W., Mooijman, M., van Lier, N., Rintjema, S., & Wassink, A. (2018). The impact of social power on the evaluation of offensive jokes. HUMOR, 31(1), 85–104.
- Koestler A. (1997). Mizah Yaratma Eylemi, S. Kabakçıoğlu, Ö. Kabakçıoğlu (Çev.), İris Yayınları, İstanbul
- Milliyet (2020). Sosyal medyayı sallayan Coffin Dance'in hüzünlü hikayesi, <https://www.milliyet.com.tr/sosyal-medyayi-sallayan-coffin-dance-in-huzunlu-hikayesi-molatik-14997/?Sayfa=6>
- Milner G.B. (1972). Homo Ridens: Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter, Semiotica, 5 (17).
- Morreall, J. (1997). Gülmeyi Ciddiye Almak, K. Arsever, Ş. Soyar (Çev.), İris Yayınları, İstanbul

Morreall, J. (1998). “Gülmede Yeni Bir Teori”, M. Ekici (Çev). Milli Folklor, 38, 88-105.

Ofansif (2020). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, Erişim adresi (10 Eylül 2020): <https://sozluk.gov.tr/>

Offensive-a (2020). Online Etymology Dictionary, Erişim adresi (10 Eylül 2020): https://www.etymonline.com/search?q=offensive&ref=searchbar_searchhint

Offensive-b (2020). Cambridge Dictionary, Erişim adresi (10 Eylül 2020): <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/offensive>

Platon (2008). Philebus, e book, Erişim adresi (3 Eylül 2020): <http://www.gutenberg.org/files/1744/1744-h/1744-h.htm> adresinden erişilmiştir.

Raskin, V. (1985). Semantic Mechanisms of Humour, Reidel, Dordrecht

Şener, S. (2018). Dilin Mizahta Kullanımı ve Uyuşmazlık Kavramı. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF), Prof. Dr. Seyyare DUMAN (Özel Sayı), 128-137.

